

AZ UTOLSÓ HÍD

BALLA D. KÁROLY

Alkonyatkor értek a Szent Márk térre. Ahonnan heti tanácskozás után jöttek: komfortos, de kicsit unalmas világ. Ahová tartottak: ezer átokkal vert vidék, amelyről – másképpen, mint Velencéről – már lemondott a civilizált Európa. Olyannyira, hogy remélhetően nem indít bombatámadást sem érte, sem ellene.

Akkor már hatodik napja volt, hogy nem hallottak friss híreket, nem olvastak újságot. Ott, Torre Pellicében, az Alpokba kapaszkodó kisvárosban erre nem éreztek semmilyen késztetést. Csak a tájékozottságukra gondosan ügyelő konferenciázó társak egyikétől-másikától értesültek az ekkor távolibbnak tűnő háború híreiről. Tőlük is csak akkor, ha a közlőkben nagyon buzgott a közlendő.

Nem került szóba a bombázás odafele-úton sem, pedig aznap még a kocsinak mind a négy utasa a hajnali hírek borzalmaira ébredt. A politológus professzor Rábafüzesnél ugyan megvette a reggeli lapokat, de ezt inkább csak megszokásból tehette, mert aztán jószerével bele sem nézett egyikbe sem. A rádiós kolléga a híreket már-már kéjesen csócsáló orgánumok helyett a régi fényében régen nem tündöklő irodalmi lappal tüntetett, mint aki egy időre látványosan menekülni igyekszik a napi információk áradata elől. A legmesszebből érkező íróházaspár mindezt nagy megkönnyebbüléssel vette tudomásul: úgy tűnt, ezúttal talán nem kell érzékletes, megható szavakkal beszámolniuk sem a kisebbségi értelmiségi lét hét pokolbugyráról (melyek némelyikét ők amúgy is mennybéli szféráknak érezték), sem arról, hogy a más régióban zajló háború milyen újabb aggodalmakat kelt bennük, különös tekintettel az anyaország és az elsonkolt nemzettestek viszonyának ellentmondásosságára.

Nem, a sokórás úton egészen másról esett szó. Előbb, még Magyarország területén, a történelmi borvidékekről meg arról, hogy a földeknek manapság nem csupán a belvíz okoz károkat (a politológus ezzel zárta okfejtését a volán

mellől: „Igaz, hogy a mezőgazdasághoz egyáltalán nem konyítok, de Torgyánhoz, azt hiszem, elég jól értek”); aztán, már túl a határon, József Attila költői szintéziséről beszélgettek, a nem-freudi pszichológiai iskoláról, Radnóti utolsó napjairól, majd hosszan – egészen addig, amíg az osztrák–olasz határra nem értek – az irodalmi plágiumokról (kiderült: mindegyiküknek van személyes élménye is e témában), illetve arról a nehezen érthető lelkiállapotról, amely alkalmassá tehet egy íróat arra, hogy az idegen szerzőtől származó írást saját neve alatt tegye közzé.

– Vegyétek elő az útleveleteket! – mondta már másodsor a kocsit akkor vezető rádiós kolléga. A felszólítást azért kellett megismételnie, mert ugyan az íróházaspár bordó fedelű okmányai már elsöre előkerültek, de a nyugati világ lezserségéhez szokott professzornak semmi kedve nem mutatkozott arra, hogy a magáét újból előkeresse, miután egy határral előbb már oly gondosan eltette. Amikor a felszólítás harmadszor is elhangzott, nyakát egy kicsit megnyújtva és fejét mintegy körbeforgatva a gallérja fölött (mint aki nem tudja egészen pontosan, valóban indokolt-e nyugodtsága), rá is kérdezett: „Gondolod, hogy szükség lesz ilyesmire?” és továbbra sem kezdte el lázasan tapogatni zsebeit, amit pedig a kisebbségi író oly buzgón már prcekkel ezelőtt megcselekedett.

Feltűntek a határállomás őrsosztjai. Üres bódék, leszerelt sorompók és jókora táblák NO STOP! felirattal. Az egyetlen korlátozás 30 km/órában szabta meg a két országot elválasztó sáv átszelésének maximális sebességét. Az íróházaspárt ez az élmény erősen megrázta. Óhatatlanul az általuk legjobban ismert határátkelőnél szokásos több órás várakozás jutott eszükbe, meg a kisebb-nagyobb megaláztatások, amelyeket rendőrtől, vámostól, határőrtől el kell szenvedniük, szinte minden alkalommal a Tisza-híd mindkét oldalán. (Gyors fejszámolással az író azt is kikalkulálta, hogy azt a határt nagyjából kétszázszor lassabban, azaz óránkénti 150 méteres átlagsebességgel szelik át, lévén legalább 3 órát vesz igénybe, amíg a sorompóktól közrezárt alig fél kilométert megteszik.)

Az Alpkból az alföldre aláereszkedő, megható szépségű, fehér szikláktól övezett út hamar feledtette a feltoluló emlékeket, s a kocsiban egy időre abbamaradt a beszélgetés. Az író arra gondolt, ha mégis vállalkoztak volna arra, hogy saját kocsijukkal kettesben vágjanak neki az útnak, itt bizonyosan megállnának egy letérőben. És később is mindenütt, ahol kedvük tartaná – előbb persze alaposan mérlegelve, hogy a konferencia másnap délutáni kezdetéig hátralévő órák és az előttük álló hosszú kilométerek mekkora kitérőket és nézelődéseket engednek meg. Ezen most nemigen kell törniük a fejüket: a professzor már első alkalommal, amikor egy telefax-értesítésben a lehetőséget felajánlotta leendő utasainak, jelezte, ő estére a tett színhelyére akar érni (másnap reggel a konferenciát szervező testület elnökségi ülésén vesz részt),

így hát megállni nemigen fognak útközben. A házaspár ezt ugyan kicsit sajnálta, de a kimaradt alkalmakért többszörösen kárpótolta őket részben a kitűnő társaság (a professzor rögtönzött kiselőadásai majdhogynem felértek egy-egy otthoni egyetemi szemeszterrel), részben pedig az a könnyű felelőtlenség, hogy utasként nem kell attól rettegniük, mikor történik valami keleti gyártmányú autójukkal (amelynek legfőbb ismérvei közé éppen az tartozik, hogy időről időre történnie kell vele valaminek).

Az olasz tájnak kijáró ünnepélyes csend nem sokáig uralkodott a kocsiban. Udinéhoz közeledve már a régi mederben folyt a társalgás irodalomról, zenéről és a többi értelmiségi haszontalanságról.

A teljes utat szinte egyhuzamban tették meg az itt már egymásba torkolló autózstrádákon. Elhúztak Velence, Pádua és Verona, a Garda-tó és Cremona mellett, nagy ívben elkerülték Milánót, kis ívben Torinót. Csupán – Pádua és Verona között – Vicenzánál álltak meg, ott is csak azért, hogy a város főterén, amely a professzor szerint megejtően bájos, megigyák az első olasz feketekávé szép színes napernyők alatt – ahogyan ezt a külön-program javasolja néhány évvel ezelőtt már megtette, s most úgy gondolta, a messziről jött és Olaszországban először (és valószínűleg utoljára) járó íróbarátai valamit mégis magukba szippanthassanak legalább Veneto hangulatából. („Olyan, hogy olasz város, vagy olyan, hogy olasz ember – nem létezik. Vannak lombardok és toscanaiak, vannak piemonteiak és umbriaiak, calabriaiak és szicíliaiak – de olaszok voltaképp nincsenek.”) Letértek hát a megfelelő kijáratnál az autópályáról, ám hiába követték a Centro feliratú eligazító táblákat, mindig ugyanarra a kis hidat övező jellegtelen terecskére lyukadtak ki, amelynek környékén egyetlen kávézó sem akadt (pedig ilyen helyet elég nehéz találni e tájakon). Végül a minden sajátosságot nélkülöző, hosszan nyúló külváros egyik presszójában költötték el igen finom, erős, de a máshoz szokottak számára meglepően kis adag feketéjüket – némi elégtétellel nyugtázva legalább a színes napernyők meglétét.

A kocsí három utasa számára – a kicsit csalódott professzor ellenkező értelmű kijelentései ellenére – Vicenza ékszer-szépségű, gótikus és reneszánsz épületek szegélyezte csodálatos főtere bevonult a virtuális valóság elemei közé. Ezt a gazdagodást az íróházaspár semmivel sem tartotta értéktelenebbnek, mint azt, ha valóban ott ültek volna a Piazza dei Signori-n, és megcsodálhatták volna Andrea Palladio¹ épületeit – de szegényebbek lennének egy olyan történettel, amelyre évek múlva is jólesik majd visszagondolni. Sőt, az „Emlékszel, milyen jól mulattunk azon, hogy nem találtuk Vicenza főterét” kezdetű

¹ A tér nevét, és azt, hogy a városka jellegét a világhírű velencei építész munkássága határozta meg, csak utólag olvasták ki egy útikönyvből.

várható visszarévedéseket valahogy a maguk számára sokkal hihetőbbnek, rájuk inkább jellemzőnek gondolták, mint azokat a szabadjárá engedett felsőfokokat, amelyek kíséretében a valóban látottakat kellő meghatottsággal előadhatnák úti beszámolóikban. S különben is: bármilyen csodálatos is legyen az, amiről most lemaradtak, aligha lehet több és szebb, mint a fantáziájuk-teremtette képzet.

Sötétedésre értek Torre Pellicébe, kis bolyongás után meg is találták a valdens egyház² számos épülete közül azt – Foresteria Valdese –, amelyben szállást rendelt számukra nem csupán a Jóisten, hanem a konferencia adminisztrációja is.

A teljes héten át tartó tanácskozás lebilincselően érdekes, langyosan érdektelen és kifejezetten unalmas előadásokból, no meg főleg az utóbbi kategóriába tartozó kerekasztal-beszélgetésekből állt össze. A vezértéma az íróházaspár számára éppenséggel nem számított húsba vágónak: a nyugati magyar emigráció hazaköltözése az anyaországba – és az ezzel járó beilleszkedési, identitásbeli és egyéb problémák bemutatása, elemzése. Az előadók olykor egészen tragikus-hősies hangnemben szóltak arról, hogy a nyugati világ normáit megszokva, gyermekeiket már aszerint nevelve, milyen alapvető akadályokkal találták magukat szembe hazalátogatásaik vagy hazaköltözésük során, milyen konfliktusokba sodródtak, s az életükben újra adódó döntés nehézsége (menni vagy maradni?) milyen lelki megrázkódtatásokat okozott. Erről különösen egy kellemetlen hanghordozású kékharisnya beszélt sokat, aki, függetlenül attól, hogy mi volt a konkrét téma, minden felszólalásában elmondta az életét. Az író minden jóindulata és empatikus készsége ellenére a hasonló megnyilatkozások hallatán némelyszer a valamely orosz regényből ellesett „Мне бы ваши заботы”³ ironikus sóhajtására ragadtatta magát. Azt azonban maga is sajnálta, hogy a nyugati magyarok jelentős részének a hazatéréssel, illetve azzal, hogy a konszolidált magyarországi viszonyok közepette (remélhetőleg) nem kerül sor az utánpótlást biztosító újabb emigrációs hullámokra – nos, ezzel a nyugat-európai és tengeren túli diaszpóra egy-két emberöltőn belül bizonyosan felszámolódik: aligha várható el a második, harmadik generációtól, hogy örökölt (és a vegyes házasságok révén elmosódó) identitását nem csupán azon mélységében megőrizze-megélje, hanem gyakorolja is. Így hát voltaképp a nem kárpát-medencei magyarság léte sokkal veszélyeztetettebb, mint az úgynevezett határokon túliaké. Igen ám – fűzte tovább gondolatát az író –, csakhogy míg a nyugati magyar magas civilizációs komfortot kap cserébe elvesző nemzetiségéért, miközben – ha erre igénye van

² A valdenssek hányatott sorsú, Franciaországból elűzött és az olasz inkvizíció által üldözött, végül a Pellice folyó völgyében megtelepedett ós-protestánsok

³ Nagyjából: „Bár nekem lennének ilyen gondjaim”

– tetszőleges intenzitással használhatja az őt anyaországához kötő kommunikációs hidakat, addig a jóval alacsonyabb életszínvonalal jellemezhető környező országokban élők a magyarországi lakossághoz képest egyértelműen hátrányos helyzetben vannak, s a civilizációs szakadék áthidalásának ma már igen komoly gazdasági akadályai vannak. Ez a gondolat azonban – látta be az író – nyilvánvalóan nem tartozhatott a tanácskozás témái közé.

Mint ahogy a háború sem, amelynek hírei alig kaptak egy-egy utalásnyi visszhangot az előadásokban és felszólalásokban. Egyedül a rádiós kolléga tartotta fontosnak, hogy prezentációja kezdetén (amely megdöbbenő adalékokat szolgáltatott a magyar emigráció megosztottságát és a szélsőséges megnyilvánulások arroganciáját illetően) egyperces hallgatással adózzon a balkáni konfliktus áldozatai előtt. Aztán az egyik farszto nap estéjén is, baráti beszélgetés keretében, amelyet az íróházaspár folytatott ungi származású „földijével”, az anyaországba több évtizednyi nyugati emigráció után visszatelepült atyai jó barátjával, a bombázásokra terelődött a szó. Ám a csevegés hamarosan éles szópárbajjá fajult. „Erről én más gondolok”, szölt halkán az író, mert remélte, ezzel elejét veheti annak, hogy vitapartnerre egyre kinyilatkoztatásszerűbben kifejtett véleménye propagandaszöveggé váljon. De nem: a friss híreket éjszakánként több nyelven is végighallgató, roppant tájékozott és egyes összefüggéseket bizonyosan sokkal jobban ismerő partner nyilvánvaló elkötelezettsége nem engedte, hogy a más szempontú, más élethelyzetek kialakította aggályok megingassák a hivatalos állásponttal pontosan megegyező nézeteit. Az egyik bombázott hídra tévedt autóbusz polgári áldozataival kapcsolatban például kifejtette, hogy aki légiriadó idején nem otthon ül, hanem potenciális célpontok közelébe merészkedik, az magára vessen. Nem a bombázók a vétkesek, hanem azok a felelőtlenek, akik odaállnak a hulló bombák alá.

Az író rossz szájjal tért nyugovóra. Az önmagában is szörnyű háborúról semmiképpen nem akarta elhinni, hogy igazságot oszthat, s Magyarország túlzott szerepvállalását ebben a bonyolult ügyben végképp szerencsétlen fejleménynek tartotta. A gyomorszája tájékán jelentkező pszichoszomatikus eredetű szorítást, amelyet minden kisebbségi teljes természetességgel él át a nap huszonnégy órájában, most erősödni érezte. Hiába olvasta éjfélig a kifejezetten erre az utazásra magával hozott könyvet, Szerb Antal *Utazás és holdvilágát*, utána sem tudott még sokáig elaludni. És amikor ez végre sikerült, akkor meg rémálmok gyötörték. Reggel erről feleségének kisebb rémülettel számolt be: „Tudod, nem az volt a szörnyű, hogy összedőlt a ház, a mi házunk. Nem az, hogy épületek lángoltak a városban. Nem az, hogy láttam a folyóba rogni a hidakat. Nem, hanem az, hogy . . . Hogy én eközben mindvégig szerb voltam . . .”

Másnap változatlan intenzitással folytatódott a konferencia. Némi változottságot az hozott, hogy az élvezetes előadások és a gyakran konyhai szintű

főlöszleges megnyilatkozások túl hosszúvá nyúló sorát egy torinói kirándulás szakította meg.

Piemonte fővárosában három kötelező program várta a résztvevőket: az olasz ellenállás nemzeti múzeumának a megtekintése; zárandoklás Kossuth Lajos szobrához, koszorúzás; a valdensék itteni rezidenciájának a meglátogatása.

A rosszlábú kisebbségi író (oh, mennyi hendikep!) már az első objektum bejáratánál megtorpant, mert meglátta a kétemeletnyi meredek lépcsősort. Némi tépelődés után úgy döntött, hogy hátralévő éveit megpróbálja anélkül leélni, hogy látta volna Garibaldi zubbonyát. Egy árnyas padon töltötte azt az órát, mialatt a csoportot – és annak tagjaként feleségét – nagy iramban és szapora olasz beszéd kíséretében végigterelték az épület számtalan termén.

Az író olaszországi tartózkodása során ezalatt váltott másodsor szót a balkáni háborúról – ezúttal egy másik régióból érkezett, ugyancsak kisebbségi írőházaspár hölgytagjával, aki pedig asztmája ürügyén tartóztatta meg magát a lépcsómászás és egyéb kollektív múzeumi élvezetek hajhászásától, s maga is a padon való ücsörgés eléggé el nem ítéhető fegyelmeztelenségét engedte meg magának. Úgy tűnt, az a körülmény, hogy mindketten olyan ország polgáraiként gyakorolták magyarságukat, amelyeknek egyelőre semmi esélyük az európai tömbökhöz való csatlakozásra, hasonló gondolatmenetekre készítették őket, s így végkövetkeztetések is szinte egyezők voltak. Mindketten megfogalmazták – s ehhez elegendő volt néhány célzás és pár félmondat – azt a már-már halálfélelemmel rokon balsejtelmüket: ha hasonló konfliktusok után az ő magyarlakta városaikra hullának a bombák, az anyaország hivatalosai akkor is csak azt mondanák, hogy ez kifejezetten a bombázottak érdekében történik. „Magyarország most veszti el a bizalomnak azt az utolsó hídját, amely még érzelmi szálon összeköti a határon túli kisebbségekkel” – mondta a rosszlábú az asztmásnak, s a gyomorszájuk tájékán erősödő szorítást csak az enyhítette, hogy feltűntek a múzeumból érkező házastársaik.

– Na, azért valamit csak megtudtam itt is – újságolta az irodalomtörténész férj. – Azt, hogy a magyarok nemzeti himnuszát Petőfi írta – legalábbis a költő képmását és a *Nemzeti dal* szövegét tartalmazó itteni tárló szerint.

Valószínűleg az iskolában is így tanítják a kis olasz nebulóknak, gondolta a másik író, s ekkor határozott úgy, hogy a Kossuth-szoborhoz tartó testületi zárandoklathoz sem csatlakozik. Főleg, hogy ezt a döntést felesége még otthon sugallni próbálta, miközben a konferencia programfűzetével ismerkedett: „Lehet, hogy egy nyugaton élő csak Kossuth-szobrok tövében tud igazán magyar lenni, így neki Torinóból is ez kell. Nekem, aki éjjel-nappal azonos vagyok magammal, nekem nincs szükségem ilyen megerősítésekre. Ha pedig mégis Kossuth-szoborra vágnék, ott van nekem Técsőn a sajátom – Torinóból viszont talán inkább valami más érdekelne.”

Így aztán kószáltak a városban, meg-megálltak, ahol érdemes volt, például a filmtörténeti múzeummá most berendezett volt zsinagóga karcsú tornyú épülete előtt, aztán hosszasan ücsörögtek a Pó partján, lefotózták a szebbik hidat. Az író egy sarkon megvette feleségének Piemonte legnagyobb tölcser fagyaltját, amelyet aztán ketten is alig győztek elnyalni.

– Szép város – próbált meggyőző lenni egyikük.

– Igen – így a másik –, már majdnem olyan szép, mint Miskolc.

Aztán – a rájuk várakozó kocsi parkolója felé tartva – mégis útba ejtették az Aiuola Balbót. A feleség sokáig kereste, végül a park kissé eldugott szegletében meg is találta a szerény mellszobrot. A parkba vezető lépcsőkre hivatkozva továbbsétáló férj határozott kívánságára egy fotót is készített – ezen majd látszani fog a konferenciázók friss koszorúja. Magnó azonban nem volt nála, így módja sem adódott arra, hogy a fák koronája alól még befogja a félhangon eldúdolt Kossuth-nóta foszlányait.

Másnap újabb vendégek, új előadók érkeztek a tanácskozásra. Többek között kollégájával az írónak az a lelkész-barátja is, aki – mint kiderült – kocsijával a legalkalmasabb időben indul vissza, és szívesen vállalta, hogy a házaspárt Budapestre fuvarozza.

– Útközben pedig – kecsgette őket a lelkész – még meg is állunk valahol, megnézünk valami nevezetességet.

Két nap múlva, a tanácskozás másnapi zárását be nem várva, ebéd után vágta neki a hosszú útnak.

Akkor már hatodik napja volt, hogy nem hallottak friss híreket, nem olvastak újságot. Politikáról, a háborúról nem sok szó esett ebben a kocsiban sem. Annál több a modern irodalom problematikájáról, a hagyomány és újtás viszonyáról. Erre az író új regénye kapcsán terelődött a szó, amelyet a lelkész – saját bevallása szerint – nagy élvezettel olvasott. Kezdte is sorolni a könyv erényeit, azt, hogy a sok síkváltás, a merész vágástechnika és egyéb szövegtechnikai trükkök ellenére a mű olvasható és érthető. Az író, meg sem várva, hogy hiúsága learassa a dicsőség első babérjait, azonnal ellentmondott, és szenvedélyesen kezdett érvelni saját regénye ellen, bőven idézve a különböző lapokban megjelent éles hangú kritikákból. Jóízű vita indult, egymást túllícitálva kerestek egyre frappánsabb meghatározásokat modernítésra, az irodalom értelmére, a művészet mibenlétére – és a megátalkodott filozófok egyéb huncutságaira. És bár olykor alapvető kérdésekről is mást-mást gondoltak (például arról, van-e célja az irodalomnak; erre az író, szokása szerint, most is Kassákkal válaszolt: „A művészetnek nem célja, hanem oka van”), mégis nagy türelemmel hallgatták egymás ellenvéleményét.

Ez a téma ki is tartott Velencéig.

Mestre határában kisebb közlekedési dugó alakult ki, úgy tűnt, órákig is itt vesztegelnek majd, ám hamarosan mégis ráhajthattak a várost a szárazföldről elválasztó lagúna fölött átívelő hosszú hídra. A kocsit ennek tövében hagyták egy parkolóházban, és a tenger felől közelítették meg a belvárost, ahogy azt az útikönyvek is melegen ajánlják. A Doge palota tövében szálltak ki a vaporettóból. Megcsodálták a Sóhajok hídját, és a Piazzetta felől alkonyatkor értek a Szent Márk térre.

Hát igen, itt azért illik elállnia a lélegzetnek.

A nap még nem bukott a látóhatár alá, de az égbolt peremére szorult felhőkön már nem tudott átsütni, csak arra maradt ereje, hogy az eget fényesre világítsa a Szent Márk-templom és az egész tér fölött, amelynek lenyűgöző hangulata elnémította a társaság tagjait. A leírásokból, filmekből oly jól ismert képből már a galambok hiányoztak – csupán néhány pár keringett még valahol az Óratorony körül, aztán azok is eltűntek –, de az író hamar megbocsátott a nyugovóra korán térő madaraknak. Nem hagyták magukat zavartatni attól sem, hogy a tér két végében elhelyezkedő két étterem teraszáról feléjük áradó kétféle zene épp középtájt, ahol megálltak, épp ott keveredett hangzavarrá.

Mint hosszú évek óta minden alkalommal, ha valamely nevezetesebb helyre értek, az író most is megkérdezte feleségétől: „No, gondoltad-e volna kislány korodban, hogy egyszer eljutsz ide?” Egészen mostanáig a felelet mindig ez volt: „Én kislány koromban még ennél sokkal merészebb dolgokat is elképzelttem.” Most történt először, hogy a válasz másképpen hangzott: „Nem, ezt azért mégsem gondoltam.” A másik kérdést hasonló helyzetekben az író mindig magának tette fel. Ez pedig egy olyan összehasonlításra vonatkozott, amelyre egyik drámájának a hőse utal szövegében, valahogy így: „Sokfelé jártam már a világban, több ország számos csodájában gyönyörködtem. De azt a látványt semmi sem pótolhatja, amely akkor tárul az ember elé, ha szikrázó napsütésben megáll az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél, és átnéz Budára.” Az író erőlködött, hogy a két össze nem mérhető dolgot mégis összevesse, de semmire sem jutott. Illetve valamire mégis: arra a következtetésre, hogy ugyan egy rendes férj számára természetesen a felesége a legszebb asszony a világon, de kár lenne tagadni, hogy az iránta táplált elfogódott és állandó vonzalom feszültségét felülmúlhatja az, amit egy gyönyörű ismeretlen nő megpillantásakor érez.

Ahogy elhagyták a teret, arra lettek figyelmesek, hogy a kőburkolat csatornanyílásaiból felfelé buzog a víz, némelyik körül már takaros tócsa keletkezett – de akkor ennek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget.

Elindultak az egyre szűkebb, majd helyenként újra kiszélesedő sikátorok útvesztőjében (az írónak azonnal eszébe jutottak a Szerb Antal-regény ide vágó mondatai). Ami a szemük elé tárult, az egyszerre volt csodálatos és irtózatos. A vízre épült esti város hangulatát semmi addig tapasztalthoz nem

találták hasonlatosnak, de amit a sok különleges szépség nyújtott, azt a még több rútság visszavette. Először a szörnyű kirakatok ijsztették meg őket. Már szinte minden becsukott, és a szórakozóhelyeken, kávézókon és a néhány élelmiszerbolton kívül csak az üveg- és más dísz tárgyakat árusító üzletek tartottak nyitva. Ezekben leginkább színes üvegből formázott vásári portékák sorakoztak iszonyú mennyiségben: üveggondola, üveg Szent Márk-templom, üveg Doge palota, üveg emberfigurák, üvegvirágok és üvegállatok (köztük még delfin is), sőt: természetes nagyságú üveggitár. A lelkész néhány üzletbe be is tért: tíz éve itt volt nászúton feleségével, és itt vett neki egy ízléses, finom ezüstgyűrűt, amelyet asszonyáról később leédesgetett a Balaton; a gáláns férj remélte, most pótolhatja a veszteséget, de a csiricsaré vásári bizsuk közt nem talál egyetlen megfelelő darabot sem.

A másik riasztó látvány: a sötétbe burkolózó emeletek. Míg világos volt, nem tűnt fel, hogy a gyönyörű paloták mind lakatlanok. Este nem gyúlt fény a sok helyütt bedeszkázott ablakok mögött, nem könyököltek ki egymásnak átkiáltó asszonyok a párkányokra, nem teregettek ruhát a sikátorok fölött átívelő kötelekre. Egyáltalán: Velencéből hiányoztak a velenceiek – nem ők hangoskodtak az éttermek teraszán, nem ők ültek duhajkodva a gondolákban, nem ők kerülgették minden sarkon az utcaköre terített lepedőkről bőrtáskákat kínáló szerezcseneket (megannyi velencei mór!), mint ahogy a ráérősen sétáló rendőrök sem őket védték az erőszakos árusoktól. Jószerével csak a „személyzetet” gondolhatták helybélinek, de biztosnak tűnt, hogy a kereskedők nem az üzleteik fölött laknak, hogy a pincérfeleségek nem két sarokkal odébb várják haza spagettivacsorára a családfőt, s hogy a téren ügyes portrékat sikerítő művészek nem velencei padlásszobákban számolják össze az aprópénzt, amelyre aznap váltották tehetségüket. Nem: a süllyedő várost már elhagyták a lakói.

A rossz lábú író a sok gyaloglás után már nagyon szeretett volna leülni, hogy a visszafelé vezető út előtt megpihenjen. Nála is jobban örült a javaslatnak („Igyunk egy kávé, talán haraphatnánk is valamit”) felesége, aki egy ideje már kereste a falakon a kétbetűs rövidítést (de nem találta), mert biztos volt benne, hogy ott, ahol enni-inni fognak, ott majd megtalálja azt az intézményt, amelyet szükségletei kívántak. A kávé finom volt, az elmajszolt szendvics ehető, az ásványvíz enyhítette szomjukat – de hiába mentek hátra, s a felszolgálót is hiába szólították meg, mert a vendéglátóipar eme velencei egysége az emberi anyagcserének csak az egyik végét szolgálta, a másik végét nem méltatta figyelemre.

Mire visszaértek a Szent Márk térre, már teljesen besötétedett. A látvány, amely elébük tárult, egyszerre volt gyönyörű és iszonyú. Csaknem az egész teret víz borította. A csatornanyílásokból, mint valami artézi kutakból, egyre buzgott fel a tengervíz. Mindenütt mezítlábas turistákat lehetett látni, akik

lábbelijüket kezükben tartva gázoltak a korábbi tócsákból összefüggővé duzzadó, bokáig érő tavacszkákban, amelyek felszínén remegve, össze-összetörve tükröződtek a kivilágított homlokzatok; ott vonaglott s hullott darabokra lábuk előtt a Szent Márk-templom, hogy aztán nagyszerű vonalai újra egymásra találjanak az elsimuló felületen. Vízben álltak az éttermi székek, a rajtuk ülő vendégek teljes nyugalommal társalogtak, és fogyasztották rendelésüket. A kis pódiumokra rendelt zenészek még száraz lábbal muzsikálhattak – s ezt mintha most még elszántabban, intenzívebben tették volna.

– Tiszta Titanic – mondta a másik lelkész. – Ott is az utolsó percig játszott a zenekar.

Az írónak végigfutott a hátán a hideg. Persze tudta, hogy a tengeri dagály múltával a víz majd visszahúzódik, a képzelete mégis az volt, hogy Velence süllyedése nem évszázados folyamat, hanem itt, most nyeli el a tenger az Adria királynőjét, most emészti el az enyészet, s a fölé habzó tajték örökre eltemeti majd mindazt, amit a szellemtörténet számára jelentett. Az Európát elsírató Márai valamelyik sora jutott eszébe, aztán az Atlantisz-mítosz, végül meg – lépteit szaporázva – némi megnyugvással ismerte fel a szokásos szorítást a gyomorszája táján. Szorongani végül is, állapította meg, bárhol lehet a világon.

Pánik nélkül, inkább valami illetlen blazírtsággal, a dolgok egyformasága és megváltoztathatatlansága feletti lemondással hagyta el a süllyedő világot.

A vaporetto visszafelé más útvonalon, a Canal Grandén szállította őket a külváros felé. Az éjszakai Velence közelképe kifejezetten egy kísértetváros benyomását keltette. A súlyos, halott, lakatlan tömböket csak itt-ott világitotta be egy-egy fuldokló étterem, szálloda ragyogó portálja. Ám a belső helyiségek padlója láthatóan egy kevéssel itt is mélyebbre került a küszöbök előtt hullámzó víz szintjénél. A kivilágított, fényesebb helyek közeiben elhagyott, csöndbe és homályba burkolózó csodálatos paloták sorakoztak mindkét oldalon – ha a bejáratukban állt volna valaki, térdéig, derekáig ért volna a víz. Kihaltaknak, sötéteknek mutatkoztak a sikátorok is, amelyekbe mélyen beláttak a tovahaladó vízibuszról.

Velence már megadta magát az elmúlásnak.

A buszállomásnál szálltak ki. Az íróházaspár itt várta be a parkolóház felé a kocsiért elsiető lelkészeket.

A feleség azonnal felfedezte a falra pingált nyilat és alatta a kétbetűs nemzetközi rövidítést. El is indultak a mutatott irányban. Hosszan követték az új és újabb nyilakat. Végül a sörös, kolbászos, fagyaltos és ki tudja még milyen bódék hosszan nyúló sora után, egy kivilágítatlan, bizalmat nem keltő letérőben végre ott sötétlett, amit kerestek. Ám az ajtó nem engedett. A hasztalan erőlködés közben fedezték fel a táblát: az intézmény húsz órákor bezár.

Éjfélfelé járt. Rosszarcú, gyanús alakok oldalogtak mindenfelé – ezek nem voltak turisták, de velencei polgárok sem. A buszállomás törzsközlősege élte itt a maga életét, az a népség, amelyet ott látni minden nagyobb város pályaudvarain. Környezetük is megfelelő volt: a bódék mögül – ugyan mi okból? – elő-előtört az orrfacsaró bűz. Íróbarátaink mégis, talán hogy a várakozás unalmát áthidalják, megittak egy frissen csapolt sört. Ám hiába remélték az ellenkezőjét, rossz szájízüket csak fokozta az eldobható műanyag pohár ízetlensége.

A két lelkész az osztrák határ előtt váltotta fel egymást a volánnál. Vitapartnere, mielőtt elaludt volna a hátsó ülésen, megbízta az író, hogy szórakoztassa a pilótát. Ám a másik lelkésszel nem kanyarodott az eszmecsere irodalmi témák felé. Munkáról, családról esett szó – az író megtudta, hogy ifjú beszélgetőtársa nemrégiben megözvegyült, és bár látszott rajta, hogy régen feldolgozta a tragédiát, az éjszaka és az időközben megeredt eső valahogy felerősítette a közlés súlyát, s a korahalott, fiatal lelkésznek felidézése megakasztotta az amúgy is szaggatott párbeszédet. Az írónak – kell-e mondanunk – újra az *Utas és holdvilág* jutott eszébe, a halálfogalom süppedékes talajára épített különös regény, amely helyenként akár a Heidegger-féle egzisztencialista halál-felfogás irodalmi interpretációjának is tűnhet. A „saját halálnak” mint valami átélhető, már-már szexuális kéjt okozó beteljesülésnek, végső és teljes önmegvalósulásnak az appercipiálása persze – és ezt talán Szerb Antal is sugallja – csak valami misztikus-metafizikus téridőben, a valóságtól végletesen elvonatkoztatott szellemvilágba helyeződve képzelhető el, abban a szférában, amelybe e modern kor európai átlagembere aligha kaphat bebocsátást. Nem kaphat, mert erre nem teszi alkalmassá sem pragmatikus világi neveltetése, sem a zsidó-keresztény eszmevilág értékrendje, amely nemhogy a halált nem tekinti az egyén sajátjának, hanem még az életét sem, s az elmúlás problematikáját úgy véli megoldani, hogy a földi életet átmeneti állapotnak tekintve a beteljesülést az isteni szellemmel történő újraegyesülésben és a roppant kétes hitelű majdani feltámadásban jelöli meg. Ellenben az a halál, amelyről Mihály és Waldheim – a regény főhőse és barátja – az etruszokk vallására hivatkozva beszél, az valami – prüdériánk számára felfoghatatlan – erotikus mozzanat, a nemzés-foganás-születés aktusához hasonlatos „visszaszületés”. Ugyanakkor – vettek fordulatot az író gondolatai – vajon ezt a mellette ülő halk szavú kedves fiatalembert meggyőzhetné-e bármiféle etruszk vagy másmilyen felfogás arról: nem történt több, mint hogy szép és fiatal hitvese megcsalta őt a halállal . . .

Már Graz magasságában jártak, amikor hajnalodni kezdett. Alig néhány perce még a városok fényétől alulról megvilágított felhők világosabb foltokként rajzolódtak ki az ég fekete hátterén, ám most az éjszaka negatívja új expozíciót kapott: az ég felső légrétegei világosodni kezdtek az alacsonyan szálló felhők

sötét gomolyai fölött. Ezzel szinte egy időben – olyan intenzitással, hogy a motorzúgás és a levegő sűrűsödése ellenére is behallatszott az utastérbe – madarak serege kezdett egyszerre hangoskodni.

Ahogy egyre több lett a fény, az íróban úgy lett mind nagyobb az álmodás. Pillanatokra le-lehunyt a szemét, és azonnal elaludt – de csak egy-két másodpercre. Mire feje előrebukhatott volna, már fel is riadt. A mikroalvások érdekessége az volt, hogy a pillanatnyi zuhanások alatt mindig álmodott is valamit, sőt, a szemhunyasok rövidegéhez képest igen éles és „hosszú” álmai voltak. Ekkor eszébe jutott: az ő feladata lenne ébren tartani a kocsit vezetőjét, összeszedte hát magát, de csak annyira futotta fantáziájából, hogy megkérdezze: „Mondd, te nem vagy álmos?” „Nem, egyáltalán nem” – jött a válasz, s az író kicsit megnyugodva most már lelkiismeret-furdalás nélkül engedte át magát a mélyrepülésbe hulló, de abból szinte azonnal felemelkedő furcsa állapotnak.

Amikor Fürstenfeld irányában elhagyták a grazi autópályát, a hátsó ülés utasai is ébredezni kezdtek. Pár perc múlva már mind – megújult élelénységgel – arról beszélgettek, vajon hány órára érnek Budapestre, és a városon belül vajon milyen sorrendben a legcélszerűbb sorra venni a két lelkész, az íróházaspár és a szolgálati gépkocsi célhelyét. Mire ezt eldöntötték, lassan fel is tűnt a szentgothárdi autógyár otromba épülete, és be is gördültek a határállomásra.

A vámellenőrzés közben a lelkészek újra helyet cseréltek, s kevés idővel ezután a két első ülés utasa már megint nyakig merült az intellektuális cszmezsere oly kellemes pezsgőfürdőjébe. Az író szinte az első fogasabb kérdések hallatán felvillanyozódott, és olyan élénken, mintha nem virrasztotta volna végig az éjszakát, kezdte magyarázni lázasan egy eddig kiadatlan regénye alapkonfliktusát, szövegtechnikáját, és azokat a filológiai trükköket, amelyekkel igyekszik munkát adni a regényelmélet tudorainak.

Ha másra nem is, arra jók voltak fellengzős szavai, hogy az egyre magasabbra emelkedő nap fényében hunyorgó, álmodásával küzdő lelkészt (akit viszont láthatóan nem elégtett ki a néhány órai szenderegés a kocsis hátsó ülésén) ébren tartsák. Meg talán arra is, hogy elgondolkoztassák: talán az a másik, általa olvasott regény mégsem olyan jó, mint ahogy korábban vélte.

A balatoni út bevezette utasainkat a fővárosba. Nem hajtottak fel egyik hídra sem – az íróházaspár Budán hagyta a kocsiját, egy svábhegyen lakó idős barátinjuk társasházának az udvarában. Az Alkotás utcán végig felszedve a burkolat: felújítják az előregedett villamospályát. Feltűnt a Moszkva tér, a Budapest körszálló. Még néhány kanyar és a Suzuki megállt a Lada mellett.

Csomagok átrakása, „Köszönünk mindent”, búcsúzkodás.

A lelkészek erősen szánták a házaspárt, amiért azok úgy döntöttek, hogy saját kocsijukkal most azonnal hazaindulnak. „Ha egy-egy órával megúsunk határt, vámot, Tisza-hidat, akkor délutánra otthon lehetünk.”

Mégsem indultak azonnal. Reggeli kávéra és gyors tisztálkodásra felmentek az öreg hölgyhöz, aki persze szerette volna, ha mindent tüzetesen elmesélnének neki.

– Alkonyatkor értünk a Szent Márk térre – mondta az író a huszadik percben, de aztán nem részletezte, mert egyszemélyes hallgatósága könnyekre fakadt.

– Istenem, én már soha nem láthatom napsütésben Velencét. Amikor tizenöt évvel ezelőtt ott voltam szegény megboldogult férjemmel, akkor három napon át egyfolytában zuhogott az eső.

Vigasztalták volna, de barátnőjük hamar összeszedte magát. Pedig halálos beteg, és amit mondott, abban nincs semmi túlzás: aligha jut el már bárhová is. Mégis mosolygott, amikor őszinte lelkesedéssel hozzátette:

– Nagyon örülök, hogy legalább ti ott voltatok, és láttátok!

Velencéről nem ejtettek több szót. Kegyesen elhallgatták, hogy amikor odaértek, a nap már nem süttött, hogy a galambok már elültek, hogy a várost dagálykor elönti a víz, hogy dagálytól függetlenül elárasztja a giccs, s hogy már kizárólag a turisták kedvéért „üzemeltetik”.

Alig egy óra múlva már saját kocsijukkal szelték a kilométereket északkeleti irányban.

Ahonnán jöttek: komfortos, de kicsit unalmas világ. Ahová tartottak: ezer áttokkal vert vidék, amelyről – másképpen, mint Velencéről – már lemondott a civilizált Európa.

Ekkor már hetedik napja volt, hogy nem hallgattak híreket, nem olvastak újságot.

Az író egy alig hallható sóhajtás után bekapcsolta a rádiót.

A reggeli krónikában bemondták, hogy a NATO előző éjszaka lebombázta Újvidék utolsó épen maradt hídját.

A repülőgépek sértetlenül visszatértek vicenzai támaszpontjukra.

Herceg Jánossal a temerini Szirmai-szobában